

Korompay
H. János

Liszt Ferenc a magyar költészetben

„Az ember valójában nem több, mint amennyit Isten szemében ér!”¹

A „hírhedett zenész” személyiségét és életművét számos országban és nyelven született vers örökítette meg. Fogadtatását elsősorban zenei szempontból dolgozta fel a szakirodalom, szépirodalmi tekintetben azonban jóval kevesebb történt, pedig ez is szerves része a művész és közönsége közötti nagyarányú és bonyolult kapcsolatnak. A hozzá és róla írt magyar költeményeket abban az *Angyalok zenéje* című gyűjteményben olvashatjuk, amelyet Bényei József 1996-ban adott ki Debrecenben; az ötvennégy verset tartalmazó kötet segítségével jobban láthatjuk azt, hogy Lisztnek milyen hatása volt a hazai irodalomra annak különböző korszakaiban, hiszen az első vers 1839-ben, az utolsó pedig 1996-ban született.

Nyelvtudás nélkül is szülőföldjéhez kötötte

Jellemző és különös találkozásokról van szó nyelv és zene között. Az Akadémia első teendője volt a tudományok és a művészetek magyar nyelvű művelése; az *Athenaeum* egyik, 1843-ból való, Henszlmann Imre német nyelvű folyóiratát álnéven bíráló cikkében az a kívánság jelent meg, hogy a Magyar Tudós Társaság tagjai, ha valóban magyarok, ne írjanak németül; akit érdekel Magyarország, meg kell hogy tanulja nyelvét. „Ha magyarok akarunk lenni, legyünk tiszta magyarok, ne holmi haszontalan polyglottok.” (ZOBOR-ÁROKHÁTI 1843. I. 411. o.)

Számos, nem magyar anyanyelvű és több nyelven író kiválóságot ismerünk történelmünkben, ezen belül is a tudományok és művészetek területén: Liszt Ferenc korántsem állt egyedül. Az ő esete mégis rendkívüli, mert a 19. század leghíresebb magyarja az 1870-es évekbeli erőfeszítései ellenére sem tudott jól megtanulni magyarul, német anyanyelvét pedig sokáig háttérbe szorította a francia. Nem érthette meg eredetiben a hozzá írt magyar verseket, barátai német vagy francia nyelvű szóbeli fordításai pedig nem maradtak fenn: különös olvasatokról és értelmezésekről lehetett tehát szó.

Ennek a kölcsönös kommunikációnak a hiánya, illetve áttételessé válása azonban, amely a magyar irodalomhoz való viszonyát is meghatározta, korántsem zárta ki a hazájához való ragaszkodás számtalan megvallását. Liszt 1839 végén németül írta Festetich Leó grófnak, a Magyar Hangászegyesület elnökének: „Micsoda öröm és boldogság lesz számomra, hogy megint hazámban lehetek. [...] Legyen elégséges Önnek tudnia, hogy hazám, a lovagias és pompás

¹ „L’homme n’est réellement que ce qu’il est aux yeux de Dieu!” Szent Ferenc-idézet Liszt Ferenc Carolyne Sayn-Wittgensteinnek 1865. április 24-én írt levelében. LA MARA 1902, 6: 69. o. Lásd WALKER 2003, 3: 390. o.

szülőföld iránti érzéseim szívemben elevenen maradtak.” Ennek érzése az előző évben Bécsben is megnyilatkozott, amikor a nagy pesti árvíz kárvallottjai javára adott koncerteket.

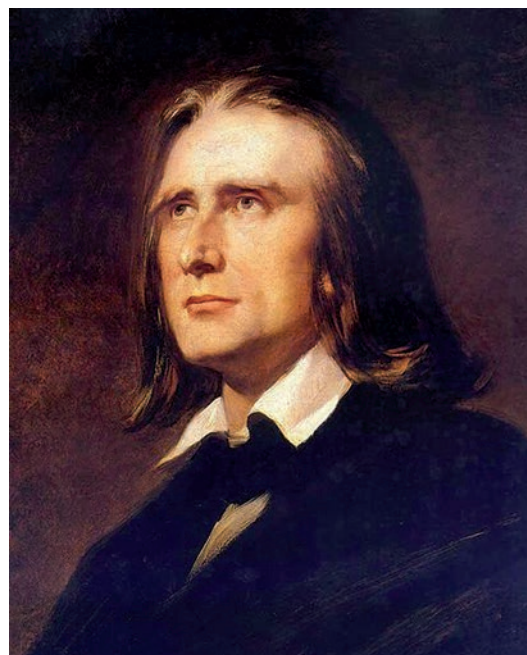
Az „örökéletű” magyar művész a 19. századi magyar lírában

1839 és 1840 telén rendkívül forró, szenvedélyes fogadtatásban volt része: ezt tanúsítják a hozzá írt költemények is. Az első, Kunoss Endre szonettje „a hangszellem mindenható fiát” köszöntötte, az utána következő, ismeretlen szerzőtől származó óda pedig az első „örökéletű” magyar művészt. Isten küldte őt, az első szerint azért, mert megszánta az elfajult, erkölcsi és szellemi válságban szenvedő, „valódi boldogságot” nem találó világot. „Szent a művész, szent az, amit teremt”, mondja a második, orpheuszi ereje példával fog szolgálni minden utána következőnek. Életrajzírója, Alan Walker hangsúlyozza, hogy míg Haydn és Mozart korában a művész alsóbbrendűnek számított a társadalmi hierarchiában, Beethoven pedig az egyenjogúságot harcolta ki, Liszt volt az első, aki az uralkodót is rendreutasíthatta: amikor I. Miklós orosz cár későn érkezett a koncertre, és zene közben beszélgetni kezdett, „Liszt abbahagyta a játékot, és lehajtott fejjel várt. Amikor a cár érdeklődni kezdett a hirtelen támadt csönd okáról, Liszt így válaszolt: »Maga a muzsika is elnémul, mikor Miklós beszél.«” (WALKER 2003, I: 302–303. o.) A művészet isteni eredetének és a művész ebből következő feladatainak felfogása Liszt esztétikai nézeteinek alapja volt; ennek tudatosítása többek között annak a Lamennais-nek volt köszönhető, akivel először 1834-ben találkozott, s aki számára a művészet „Isten megnyilatkozása, az emberi fajt megnevelítő elem: a művész pedig, mint a szépség hordozója, a szertartást végző paphoz hasonló”. (Uo. 177. o.)

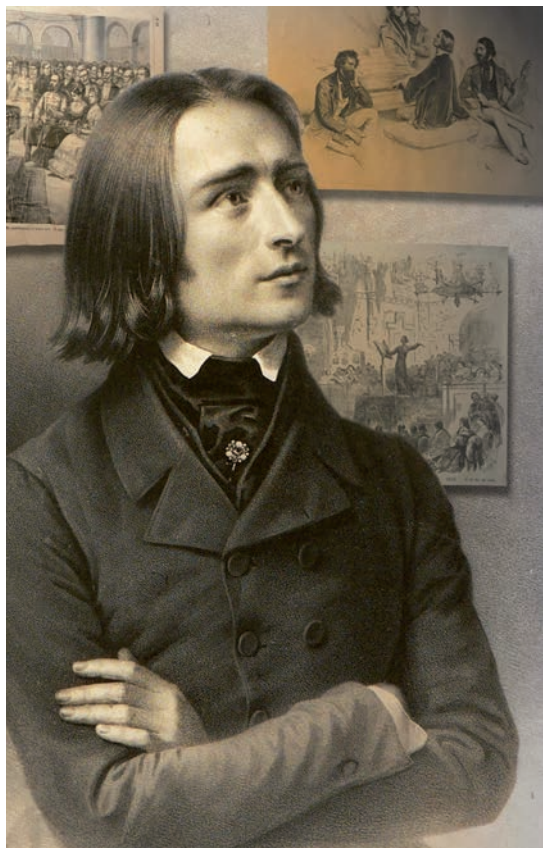
Hazai koncertjeinek többsége a Bécs szempontjából veszélyes, itthon pedig nagyon népszerű *Rákóczi-induló*val ért véget; egyik alkalommal ötezer főből álló fáklyásmenet kísérté haza. A Pestbudai Hangászegyesület, a Pesti Magyar Színház és a Vakok Intézete számára s egy magyar konzervatórium megalapításáért játszott; franciául válaszolt azokra a beszédekre, amelyek a nemzet nevében köszöntötték (VMÖM 3: 221. o.). Ez az atmoszféra jelent meg Vörösmarty 1840 végén írt romantikus ódájában.

„Hírhedett zenésze a világnak”

A „Hírhedett zenésze a világnak” megszólítás számos későbbi, Lisztet köszöntő versben visszhangzik, utat jelölve ki így az utódok és az eljövendő költészet számára. Az azonosító és befogadó, egyszersmind pedig minősítő „Bárhová juss, mindig hű rokon!” sor, ha az 1836-ban írt *Szózat* nyomatékkal ismételt „Itt élned, halnod kell” sorához viszonyítjuk, ismét kivételként tünteti fel. Feljegyezték, hogy ezt a sort Liszt magyartanulása közben egyetértőleg kommentálta franciául; tudjuk, hogy 1873-ban Vörösmarty megzenésített verséről és a *Himnusz*ról fantáziát

Liszt Ferenc 1856-ban (Wilhelm von Kaulbach festménye)

készített (LEGÁNY 1976, 132. o.), s hogy ugyanebben az évben ezt írta egy német nyelvű levelében: „Bár sajnos nem beszélem a magyar nyelvet, bölcsőmtől síromig, szívemben és gondolkodásomban magyar maradok, s a magyar zenekultúra fejlesztésén kívánok dolgozni.”²

A nemzet nevében való fogadtatás hatalmas versbeli kérés kimondásával járt, amely a kor költészetének kulcsszavait összefoglaló ellentétsozatra épült: a sors és a kollektív bűn, a múlt és a jelen, a világ és a haza, a betegség és a gyógyulás, „a tettlen nyugalom” és a „tisztza szenvedélyen” alapuló „tettek”, átok és áldás retorikája abban összegződött, hogy a „nagy tanítvány a vészek honából”, aki a „hangok nagy tanárja” lett, ébresszen föl bennünket történelmünk harcait és veszélyeit, dicsőségét és vigasztalását összegző zenéjével; legyen „lelke Árpád nemzetének”. „A velőket rázó húrokon” kép *A vén cigányt* előlegezi: „Rendüljön meg a velő agyadban”, Vörösmartynak azt a zenei élményét tömörítve, amelyet a költő a reformkorban felemelő energiaként, Világos után pedig kozmikussá emelkedő tragikus vízióként élt át.

Liszt csak 1843 tavaszán ismerte meg a hozzá írt verset barátja, Teleki Sándor fordításában (aki 1878 márciusában is ezzel üdvözölte őt Kolozsvárt, lásd TELEKI 1880, 2: 136–137. o.). Német nyelvű levelében ezt írta Vörösmartynak: „Nem tudom eléggé kifejezni, mennyire jólesett, és engedje meg, hogy a lapos nyelvi túlzások helyett kimondjam, mennyire mélyen érintett, hogy az Ön emlékezetében ennyire frissen éltem.” (VMÖM 18: 141. o.) *Hungaria* című szimfonikus költeményében Liszt megvalósította azt, amit a hozzá írt óda kért: ez volt válasza arra a versre, amelyet Kodály 1936-ban zenésített meg, ötven évvel a „hírhedett zenész” halála után.

Az *Angyalok zenéje* természetszerűleg nem tesz arról említést, hogy Liszt 1846-ban tett következő hangversenykörútjára az a Petőfi is gondolhatott (PSÖM 4: 656. o.), aki katonakorában eltávozási engedély nélkül hallgatta az 1840. február 18-i soproni koncertet (KERÉNYI 2008, 62. o.). *A magyar nemzet* című versében afölött sajnálkozik, hogy a sok hazai szellemi érték, „rejtett gyöngy és gyémánt” közül hány nem érvényesülhetett itthon, és hány kerülhetett külföldre:

„És ha ott ragyogni látjuk,
Szánk-szemünket rájuk tátjuk,
S ál dicsőséggel lakunk jól,
Hogy ez innen van honunkból.”

² SZABOLCSI 1956, 15. o. „Man darf mir wohl gestatten, dass ungeachtet meiner beklagenswerthen Unkenntnis des ungarischen Sprache, ich von Geburt bis zum Grabe im Herzen und Sinne, Magyar verbleibe, und demnach die Cultur der ungarischen Musik ernstlich zu fordern wünsche.” Liszt Ferenc levele Augusz Antalnak, 1873. május 7. PROHÁCS 1955, 155. o.

A „hatalmas hangkirály”

Az 1846-ban született költemények Vörösmartyt követik: a nemzet nevében üdvözlük Lisztet, aki mint a „zenék királya”, a „dal királya”, mint „hatalmas hangkirály” érkezik újra hozzánk. Garay verse olyan művet kér, amelyben „...Rád és önmagára / Ismerjen minden magyar!”

Ez lenne „a nemzet szent zsoldára”, s a művész és közönsége közötti azonosságban a természetfeletti eredetű és oda felemelő zene felsőbbrendű lesz mindennek, ami földi, ide sorolva – anélkül, hogy erre célzást tenne – a királyságokat is. Liszt válaszul, figyelmének megújuló tanúságaként megzenésítette Garay *A patakhoz* című versét.

1856-ban, az *Esztergomi mise* bemutatása előtt Feldinger (Földényi) Frigyes, a zenével is foglalkozó pesti ügyvéd kérte a Nagykőrösön tanító Aranyt, hogy írjon verset Liszt köszöntésére. Arról, hogy ez miért nem történt meg, egy fennmaradt levél tájékoztatta őt és az utókort: „A benyomás, melyet önök oly elevenen érzenek, rám nézve ki ama közlekedés színhelyétől elszigetelve élek, ki Lisztet sohase láttam s nem hallottam, sokkal kisebb, mint hogy lyrai emótióba hozhasson, – a nélkül pedig csak valami beccsel bíró darabot is létrehozni lehetetlen.”³ Aranynak, minden eddigi kutatás szerint, szüksége volt a közvetlen élményre ahhoz, hogy teremtő ihlete legyen.

Lisznyai Kálmán viszont, verse szerint, már hallotta Lisztet játszani, s látott ennek hatására „több finom, átlátszó, / Habtetemű hölgyet elomlani”. Az *Esztergomi misét* magyar műként köszöntő, hosszú és változó színvonalú versének legtanulságosabb része a zene költői eszközökkel történő lefestése. Ebben a harmónia a következő, a legapróbbtól a legnagyobbig, a legcsendesebbtől a leghangosabbig, a legkedvesebbtől a legfájdalmasabbig terjedő asszociációkat összegzi: „csillagos éjszaka”, „zengő madár”, „szerelmes csalogány”, „haldokló hattyú”, „saját vérét ivó pelikán”, „tengermoraj, mennydörgés”, „csendes házi prűcsök”, „mezei szecskő[=szöcske]zizégés”, „permeteg hullása”, „lágyméhdöngicsélés”, „gyöngyház susogása”, „zengő éghasgatás”, „Babilon omlása”, „zúgó földindulás”, „tündérek játéka”, „szellemek beszéde”, „ördögös zaj”, „Divina comedia”, „Dante vad bűbája”, „angyalok népdala”, „Istenek nótája”.

Ittléte alatt Liszt találkozott Vajda Jánossal is, s megköszönte hozzá írt költeményét, amely a legnagyobb magyarok, a Hunyadiak, Zrínyiek hazája nevében üdvözlő, s arra kéri, hogy maradjon velünk: „Zengd Te nekünk a csodadalt, / Mit nem mondhatnak el szavak, Csak sejtnek milliók...”

A sajtó szerint a művész egy magyar opera írásának szándékáról beszélt neki, amelynek egyedüli feltétele egy hazánk történelmét festő, költői értékű szöveg lenne. Ez sajnos – az operával együtt – nem valósult meg.

1859-ben a tiltakozó közvélemény nevében Jókai írt verset a *Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie* című írás szemlélete ellen, Vörösmarty versének első sorát mottóként idézve, s a magyar népdalkincs eredetiségét védve a Liszt által elképzelt cigány származásával szemben. A művész magyarul nem tudása itt tévedés folytán lett ellenérv:

Liszt Ferenc 1839-ben, Henri Lehmann festménye

³ Arany János levele Feldinger (Földényi) Frigyesnek, 1856. augusztus 5. AJÖM 16: 732. o.

Liszt Ferenc 1858-ban (Franz Hanfstaengl fényképe)

„Te, ki anyád édes drága nyelvén / Egy ígét ki nem tudsz ejteni!” Jókai nem tudta vagy nem akarta tudni, hogy Liszt egyik szülője sem beszélt magyarul. Ez a kritika nem akadályozta meg Lisztet, hogy 1874-ben recitativót írjon Jókai *Holt költő szerelme* című, Petőfire emlékező költeményére.

Vörösmartyra hivatkozik Hiador (Jámbor Pál) is 1865-ben, amikor, mint mondja, a zenevilágban új utat törő Liszt már mint abbé jött Magyarországra: „Róma elvett, de azért mienk vagy.” Bekerült az irodalmi köztudatba Sárosy Gyula *Egy világhírű művészhez* című verse által Beethoven csókja is, amellyel a fiatal Lisztet avatta föl, s őt követte egy másik, az „égi mesteremtől” kapott felszentelő csók, amelyről a leendő tanítvány, Wohl Janka írt (itt téves időponttal szereplő) verset, vele kapcsolatos emlékeiről pedig három nyelven is megjelent könyvet.⁴

Egy másik tanítvány, Zichy Géza, a Nemzeti Zenede elnöke, aki jobb keze elvesztése ellenére koncerteket adott Liszttel együtt, 1879-ben a barátok nevében tette közzé „Ősbe borult ifjú, / Halhatatlan ember” kezdetű köszöntőversét; egyik, *Der Zaubersee* című balladáját 1884-ben [?] megzenésítette Liszt. Mestere halálakor ugyanő költeményben összegezte a „művészet papja” életrajzának, életművének főbb állomásait. Ábrányi Emil (akinek apja, Ábrányi Kornél Liszt egyik legközelebbi tanítványa, barátja és zeneakadémiai kollégája volt), valamint Kozma Andor és Bartók Lajos búcsúverseinek kettős az üzenete: hazája nem tehetette naggyá őt, viszont ő tette naggyá hazáját; másrészt szükséges, hogy – későbbi nagy politikai emigránsainkhoz hasonlóan – őt is itthon temessék el. Ezt, mint életrajzának írója megállapítja, elsősorban leánya, Cosima akadályozta meg: „az volt a legalkalmasabb, ha Liszt maradványait ott tartották, ahol »Wagner apósaként« élt a köztudatban.” (WALKER 2003, 3: 505. o.)

„...hiszen maga volt a Század” – Liszt a 20. századi magyar költészetben

Az *Angyalok zenéje* olvasóját meglepi a 20. századi versek nagy száma, amely éppen kétszerese az előzőeknek, s az, hogy időbeli megoszlásuk rendkívül aránytalan: Juhász Gyula és egy névtelentől származó vers ünnepli 1911-ben Liszt születésének centenáriumát, s több mint fél évszázados csend után valódi virágzás, folyamatos ihletés következik. Ennek kimerítő és racionális magyarázata lehetetlennek látszik, néhány feltevést azért megkockáztathatunk.

Az irodalmi fogadtatás elválaszthatatlan a zeneitől; a kettő – olykor kölcsönös – összefüggéseinek feltárása a kutatás fontos feladata. Már Szabolcsi Bence szólt a kései Liszt-művek népszerűtlenségéről, az öreg művész végtelen magányosságáról, az ellene szóló kritikákról, jelentőségének fel nem ismeréséről (SZABOLCSI 1956, 33., 47., 60., 62. o.). Jellemző másrészt, hogy a *Nyugat*ban egyetlen költemény sem gazdagította az előzményeket; neve egyedül Pásztor Árpád *Himnusz Budapesthez* című versében fordul elő (*Nyugat*, 1910, 1706–1707. o.):

⁴ *François Liszt. Souvenirs d'une compatriote.* Párizs, 1887. *François Liszt: Recollection of a Compatriot.* London, 1887. Franz Liszt: *Erinnerungen einer Landsmännin.* Jéna, [1888].

„Beléje zúg Liszt egy rapszódiaja...
Magyar nóta dörgő mennybolttá válva...
Unalomból játszik egy angol lány
A hotelbeli közös zongorán...”

1936-ban a *Nyugat*ban jelent meg Bartók Béla akadémiai székfoglalója, amelynek első kérdése az volt, hogy „vajjon mennyire érti meg a mai nemzedék Liszt szerzeményeit, mit szeret közülök jobban, mit kevésbé”. Huszonöt évvel azelőtt „[a]rra az elszomorító eredményre jutottam, hogy az akkori zenebarátok és átlagzenészek bizony majdnem kizárólag Lisztnek csak aránylag kisebb jelentőségű, inkább csak külső csillogású műveit fogadták el és kedvelték, a legbecesebbeket, a csodálatosan jövőbe mutatókat visszautasították, nem szerették, nem kellett nekik. Azóta ugyan sokat javult a helyzet, de még mindig nem tartunk ott, ahol lehetne és kellene.” (BARTÓK 1936, 171. o.)

A múltbeli Liszt-költészet folytatása és megújítása ellentmondott az irodalmi korszakváltás tulajdonságainak, amelyeknek nem volt jellemzője az utánzás, a megújítás pedig igen nehéz lehetett a két világháború katasztrófái és következményei között. A róla való beszédben emellett, öhozzá hasonlóan, mindig jelen volt egyfajta ellenzékiesség; minden róla szóló beszéd célzatos lehetett a szólásszabadság hiányának időszakaiban. Végül a zenéről való írás mindig is kihívás, lehetetlen kaland, a nyelvi kifejezőkészség próbája, a költészet örök kísértése, amelyre az egyes korok és életművek másképpen vállalkoznak.

Juhász Gyula visszaemlékezése még összegzi a 19. századot: Vörösmartytól nemcsak a megszólítást, hanem a „húrokon – rokon” rímet is megismétli, Aranytól pedig a „Művész hazája széles e világ” sort. Jankovich Ferencsel a költőknek már egészen más csoportja kezdődik: közöttük volt Eötvös-kollégistákkal és prózaírókkal, tanárokkal és szerkesztőkkel, akiknek verseiben újra visszatérnek a korábbi költészet egyes sorai és motívumai (mint a végtelen tenger és a csillag, a vihar és a virág, a szivárvány és az univerzum, a szörny és a tündér, a megsemmisülés és a feltámadás), de mindezek sokkal képzeletibb és elvontabb, személyes vagy történelmi víziók által uralt kontextusban jelennek meg. Ösztönzőjük nemegyszer Liszt műveinek témája, műfaja vagy ritmusa, például a rapszódia, válaszul a *Magyarok rapszódiaira*, máskor maga a cím, mint *Les Préludes*, *Hunok csatája*, *Il Campanile*, a *Halálcsárdás*, *A transzdecens (!) etűd*, a *Dante-szimfónia*, a *Mazeppa*, a *Rákóczi-induló*, a *Mephisto-keringő*, az *Unstern*, *Sinistre*, *Disastro*, a *Nuages gris* és a *Funéraille* vagy a hangszerek: *Hegedűk*, *dobok*, *harsonák*. Az ő személyéről és az ő zenéjéről való tudás a műveltség és a művészet alázatához vezet, ennek költői kifejezése pedig elválaszthatatlan az ő példává emelkedett ars poeticájának továbbadásától.

Jankovich versének tárgya Liszt zenéjének hatása, előbb saját magára, aztán a többiekre vonatkozólag; a világ még ha hajszálnyi jobbítását (amely az első versekre utal vissza) egy Petőfi-párhuzam után mondja ki:

„Ó, barátaim,
hozzuk fel, mi, a lelkek gyöngyeit
a kusza mélyből – hadd ragyogjanak
tömegben, a lelki tündökletek!”⁵

⁵ Petőfi 1847. február 23-án írta Aranynak Szilágyi Istvánról: „Eszköz volt ő a gondviselés kezében, melly ha elrejtí is gyöngyeit, rendel számára halászsokat, kik azt fölhozzák.” PSÖM 7: 49. o.

A szövegek jelentős része az életrajz lényeges mozzanatait villantja fel: Liszt szülőhelyével kezdve olyan fontos városok jelennek meg, mint Párizs és Budapest, Szentpétervár és Velence, Róma és Weimar; olyan művészek, mint Beethoven, Chopin, Paganini vagy Wagner, az akkori császárokkal, cárokkal és királyokkal s az öneki kedves hölgyekkel; ezek a hivatkozások azonban inkább metaforikusak, és újabb asszociációkat indítanak.

A Rónay Györgytől való *Liszt Ferenc életrajza* olyan tervezett, de meg nem valósult biográfiáról szól, amely az egész század története lett volna, „mert hiszen maga volt a Század”. Legfontosabb tulajdonsága volt „...a nagylelkűség kimeríthetetlen / fölénye vagy alázata, / válaszul minden aljasságra, lopkodásra, árulásra.” Ennek elmondása mögött a hozzá való hasonulás vágya állt. Azonban „A nagyszerű, megírhatatlan / életrajzokról végs is lemondunk. / De élünk. S ez a fontosabb.”

Ennek a versnek a költője a Walker-életrajz első kötetének megjelenése előtt halt meg. A háromkötetes mű cáfolni látszik a biográfia megírhatatlanságára vonatkozó következtetést; másrészt viszont hozzá hasonlóan azt állítja, hogy Liszt személyisége központi jelentőségű volt a 19. században.

Pákolitz István *Rapszódiaja* olyan művészt állít elénk, aki egyszerre konkrét és szimbolikus, aki „mindenható” és „mindenütt” ott termett, ahol nincs szabadság, ahol ínség, háború, erőszak, tűzvész, árvíz pusztított, hogy „lágy muzsikád balzsamos dallamával enyhítsd / a földi kínok keserves iszonyatát.” A vers mintha Liszt egyik Zichy Gézának írt levelét idézné: „A költészet és zene, amennyiben hatalmukban áll, arra szolgál, hogy földi életünk gyógyíthatatlan fájdalmait enyhítse.”⁶ Keresztury Dezső Vörösmarty és Arany hagyományaira is visszatekintő, *Angyalok zenéje* című összegzése a „hírhedett nagy zenész” életútját úgy foglalta össze, hogy „[a]z éneklőből énektanár lett”,⁷ „teljes életművet hagyott”, „új világokat teremtett, de dúlt mezőin / jég verte el a szabadsághimnuszokat”.

A *Csárdás macabre* kezdősorának („Ég a kunyhó, ropog a nád”) ritmusára épülő *Halálcsárdás*ban Molnár Imre is hasonló következtetésre jut Liszt halálának centenáriumaiban:

„Ég a kunyhó?! Már elégett:
rőzse-ország, itt a véged,
por-hamúvá rogyva dőlj be
a kitért sírgödörbe.”

A kötet szerkesztő Bényei József Heinének a függelékben szereplő, *Im Oktober 1849* című versével szemben védi meg Lisztet, aki „azért volt nagy magyar, / mert hitte a megmaradás kegyelmét”.

A *12 transzcendens etűd* címét formálta át *A transzdecens etűddé* Tandori Dezső nyelvi játéka, Weimartól Óbudáig, Rómától a Liszt Ferenc térig, a „dada” szótól a lebombázott saját zongorára mutató „da! da!” felhangzásáig, Liszt Ferenc átalakulásaitól a saját átváltozásaiig „billentyűről billentyűre” skálázó hosszú versében. Az egyik legfiatalabb (az indexben rossz év számmal szereplő) szerző, Baka István öt költeménye közül kettőt emelünk ki: a *Mefisztó-kerिंगőben*, amelyet – táncban és versben egyaránt – a Sátán hegedűje irányít: először leintve a többi hangszert, másodsor

⁶ ZICHY 1913, 2: 80. o. A francia nyelvű eredeti levél elveszett.

⁷ „S mint hangjavesztett opera-dalár, / Lettem éneklőlől... énektanár.” (Arany János: *Vojtina Ars poëtikája*)

Liszt Ferenc utolsó fényképe (1886)

rákezdve, majd húzva, később már vonítva, mindannyiszor új strofa kezdetén. A *Gyászmenet* címűben, amely a kötet utolsó és egyik legjobb verseként a levert szabadságharc emlékére komponált *Funérailles* keltette víziókat festi, a gyászmenet előbb „[v]akon vonul”, majd „némán bolyong”, aztán „süketen áll” és „kövé meredt”, amely „málladozik”, végül „szétporladt rég”, pedig „PORUNKRA ÉGI SÍRGÖDÖR / CSONTKORHADÉKA HÓ PEREG”.

Fodor András *Liszt Ferenc arcának* metamorfózisait vizsgálja a fennmaradt fényképek egymásutánjának prózai elemzésében: a „negyvenes éveiben járó, kétsoros zakós férfi tartásából is érezzük az ösztönös eleganciát, a szíjas méltóságot, az arckifejezés fölényes tisztaságát”; 1865 után ősz hajához már a fekete reverenda képez kontrasztot, „a szigorú arc olykor derűsre fényesül, a keserű íbe húzódo ajkakon nemegyszer meleg közvetlenség, készítő kedvesség vibrál”; az utolsó képeken pedig „a megtépettségében is rátarti öreg sas, a beesett arcú pater familias bizakodó vonásain túl mindinkább észrevesszük a fájdalmakkal, csalódásokkal való mélységes egygyélelyegülést, a megtört aggastyán végső magánnyal való szembesülését.”

Mindez Camus híres megállapítását juttatja eszünkbe: „[B]izonyos koron túl minden ember felelős az arcáért.”⁸ A Liszt nevét jelképpé teremtő magyar költészet megerősíti ezt. Hűség és hálaadás, elegancia és világosság, fölény és alázat, szigor és kedvesség, bizakodás és fájdalom, csalódás és magány jellemzik ezt a művészt és életművét az *Angyalok zenéje* című gyűjteményben, láttuk, eszményítés által, de tudjuk, hogy mindig szükségünk van eszményekre.

Hivatkozott művek

- AJÖM 16. *Arany János összes művei. Levelezés. 2. köt.* Szerk. Sáfrán Györgyi. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- BARTÓK Béla 1936. *Liszt Ferenc.* Nyugat.
- CAMUS, Albert 1956. *La Chute.* Gallimard, Paris.
- CAMUS, Albert 1970. A bukás. Ford. Szávai Nándor. In: *Albert Camus regényei.* Budapest, Európa Könyvkiadó.
- KERÉNYI Ferenc 2008. *Petőfi Sándor élete és költészete.* Osiris, Budapest.
- LA MARA (szerk.) 1902. *Franz Liszt's Briefe an die Fürstin Carolyne Sayn-Wittgenstein.* 1–7. köt. Breitkopf & Härtel, Leipzig.
- LEGÁNY Dezső 1976. *Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873.* Zeneműkiadó, Budapest.
- PROHÁCS Margit 1955. Kiadatlan és ismeretlen Liszt-levelek a Zeneművészeti Főiskola levéltárában. In: *Zenetudományi Tanulmányok Liszt Ferenc és Bartók Béla emlékére.* Szerk. Szabolcsi Bence – Bartha Dénes. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- PSÖM 7. *Petőfi Sándor összes művei. Levelezés. 7. köt.* Szerk. Kiss József – V. Nyilassy Vilma. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.
- PSÖM 4. *Petőfi Sándor összes művei. Költemények. 4. köt.* Szerk. Kerényi Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- SZABOLCSI Bence 1956. *Liszt Ferenc estéje.* Zeneműkiadó, Budapest.
- TELEKI Sándor 1880. *Emlékeim.* 1–2. köt. Aigner, Budapest.
- VMÖM 3. *Vörösmarty Mihály összes művei. Kisebb költemények. 3. köt.* Szerk. Tóth Dezső. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.
- VMÖM 18. *Vörösmarty Mihály összes művei. Levelezés. 2. köt.* Szerk. Brisits Frigyes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.
- WALKER, Alan 2003. *Liszt Ferenc.* 1–3. köt. Editio Musica, Budapest.
- ZICHY Géza 1913. *Emlékeim.* 1–2. köt. Franklin Társulat, Budapest.
- ZOBOR-ÁROKHÁTI 1843. Vierteljahr[s]chrift aus und für Ungarn 1843. Erstes Vierteljahrsheft. *Athenaeum*, I. 411. o.

⁸ CAMUS 1970, 391. o. „[A]près un certain âge, tout homme est responsable de son visage.” CAMUS 1956, 62. o.

Korompay H. János az ELTE magyar–francia szakán szerzett diplomát. 1991-ig a francia tanárséken tanított, azóta az MTA Irodalomtudományi Intézetének 19. századi osztályán dolgozik. Tudományos tanácsadóként Arany János összes művei kritikai kiadását irányítja és Horváth János hagyatékának gondozója.

